

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
C-sarja N:o 11

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS 75 VUOTTA

Toimituskunta

Antti Suviranta

Esko Hoppu

Paavo Kekomäki

Mikko Kämäräinen

Juhani Wirilander

Toimittaja

HELSINKI 1973

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

75 VUOTTA

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

ISBN 951-9068-24-4 (sid.)
ISBN 951-9068-25-2 (1/2 nahk.)
ISBN 978-951-855-876-0 (PDF)

Vammala 1973. Vammalan Kirjapaino Oy

Aulis Aarnio

Väestöpolitiikka, perhepolitiikka ja avioliittolaki

Avioliittolakikomitean mietintö, joka julkistettiin jokin aika sitten, on saanut osalleen runsaasti julkista huomiota. Enin osa arvostelusta on ollut kielteissävyistä, jopa jyrkästi tuomitsevaa, vähemmistö neutraalia tai myönteistä. Tämä kaikki on hyvin ymmärrettävää, sivuaahan perhettä koskeva lainsäädäntö läheltä jokaista yksityistä kansalaista. Perheoikeuden alueella tehtävä uudistus nostattaa sen vuoksi herkästi reaktioita.

Käytyä keskustelua seuratessaan ei ole kuitenkaan voinut välttää vaikutelmalta, että liian usein kritiikki on pohjautunut enemmän uskomuksiin ja asenteisiin kuin tietoon yhteiskunnasta. Tämä on mieliteiden vaihdon kannalta onnetonta sen vuoksi, että jokaisen uudistuksen merkityksen arviointi edellyttää nimenomaan ennakkolisista asenteista vapaata tietoa yhteiskunnan nykytilasta ja siihen johtaneesta kehityksestä, tietoa todennäköisistä kehitystendensseistä ja tietoa eri ratkaisuvaihtoehtojen oletetuista seuraamuksista. Näin on myös avioliittolakikomitean mietinnön kohdalla. Sen ehdotusten punnitseminen edellyttää välttämättä omaksuttujen lähtökohtien ja niiden tukena olevien perusteiden tuntemista. Seuraavassa pyrin muuttaman sanoin valaisemaan lukijalle asian tätä puolta.

Julkisuudessa käydyssä keskustelun ehkäpä leimallisina piirteinä on siviilioikeudellisen perhelainsäädännön yhteiskunnallisen merkityksen *ylliarviointi*. Avioliiton solmimista ja purkamista, puolison elatusvelvollisuutta ja aviovarallisuussuhteita koskevien säännösten on useilla tahoilla uskottu vaikuttavan *välittömästi* ihmisten perhekäyttäytymiseen. Purkamissäännösten väljentämisen on katsottu johtavan »irtisanomisen varaiseen» avioliittoon, jossa heikompi osapuoli, säännön mukaan aviovaimo ja lapset jäävät turvattomaan asemaan. Muutok-

set puolisolle tuomittavan elatusavun osalta on niin ikään nähty kielteisinä, jopa katastrofaalisina. Vastuu perheen huoltamisesta siirtyy — niin on väitetty — pääosin yksinhuoltajaksi jäävälle vaimolle, jonka taakka tällä tavoin entisestäänkin lisääntyy.

Onko perhelainsäädännön ja nimenomaan suunnitellun avioliittolakiuudistuksen vaikutus yhteiskunnassa sitten todella näin merkittävä? Vastauksen antaminen edellyttää, että avioliittolakia ei alisteta erillistarkasteluun, vaan perhelainsäädäntö nähdään yhtenä kokonaisuutena (avioliittolaki, lapsilainsäädäntö, elatusturvalait jne. toistensa yhteydessä) ja siviilioikeudellinen perhelainsäädäntö puolestaan osana sitä normikokonaisuutta, joka sääntelee yleensä perheitten asemaa yhteiskunnassa. Nykyään voitaneen sanoa, että avioliittolakia huomattavasti välittömämmin koskettavat perhettä erilaiset *sosiaalilainsäädännön* normit. Avioliitto- ja lapsioikeus on muuttumassa yhä selväpiirteisemmin »sosiaalseksi perheoikeudeksi». Tämä ei ilmene yksin perhetukijärjestelmien merkityksen kasvuna, vaan kuvaan tulevat mukaan myös kaikki asumista, työvoimaa, eläkkeitä yms. koskevat määräykset.

Yhteiskunnassa kulloinkin noudatettu perhepolitiikka puolestaan ulottaa vaikutuksensa usealle taholle. Vähiten seuraamukset eivät tunnu *väestöpolitiikan* kentällä. Hyvin hoidettu perhepolitiikka tukee tasapainoista väestökehitystä.

Seuraavassa pyrin lähestymään eräitä avioliittolakiuudistuksen pääkysymyksiä nimenomaan tästä näkökulmasta. Tarkoitukseni on osoittaa suunniteltujen uudistusten yhteydet perhe- ja väestöpolitiikkaan. Tällöin haluan voimakkaasti korostaa, että en ymmärrä väestöpolitiikalla yksin väestön *määrälliseen* lisäämiseen liittyviä toimia. Yhtä tärkeänä, osin ehkä tärkeämpänäkin puolena asiassa pidän *elämisen laatuun* kytkeytyviä ongelmia. Toisin sanoen: sosiaalipoliittisten toimien tulee koitua jo olemassa olevan väestön elinehtojen nostamiseen. Juuri tällä hetkellä kuitenkin väestön määrälliseen kasvuun liittyvät kysymykset ovat siinä määrin päälläpäin, että olen esityksessäni rajoittunut käyttämään niitä esimerkin luontoisena sidelankana.

Maamme tämänhetkistä väestökehitystä voidaan perustellusti pitää huolestuttavana. Maastamuuton ja voimakkaasti alentuneen syntyvyyden seurauksena väestömäärä on kääntynyt laskuun. Vielä 1960-luvun alkupuolella esitetyt toiveikkaat ennusteet väkiluvun asteittaisesta kohoamisesta ja viiden miljoonan rajan saavuttamisesta ovat

vähitellen käyneet yhä pessimistisemmiksi. Väestörakenteessa kehitys on näkynyt lasten lukumäärän suhteellisenä vähentymisenä ja vastaavasti yli 65-vuotiaiden osuuden kasvuna. Kun otetaan huomioon viime vuosien eläkepoliittiset toimenpiteet sekä kehittynyt terveystalvelujen tarjonta, näyttäytyykin väestön keski-ian kohoaminen luonnollisena seikkana. Se merkitsee kuitenkin samalla aktiiviyövoiman vähentymistä: entistä pienempi väestönosa joutuu kantamaan vastuun runsaslukuisesta lasten ja eläkeläisten määrästä. Teollistumisen jatkuessa nykyiseen tapaan tämä tietää ajan oloon sitä, että työvoimapula pakottaa etsimään ratkaisua ulkomaisesta siirtotyövoimasta. Ulkomaiset kokemukset ovat kuitenkin tässä suhteessa huolestuttavia. Siirtotyövoima koostuu etupäässä ammattitaidottomista henkilöistä, joiden toimeentuloedellytykset asianomaisen maan oman työvoiman rinnalla ovat puutteelliset. Näin aiheutuu kosolti sosiaalisia ongelmia, jotka kasautuvat nimenomaan siirtotyövoiman osalle. Tuskin on aihetta otaksua Suomen selviytyvän näistä ongelmista muita paremmin, joten tältäkin kannalta katsoen nykyinen väestönkehitys näyttäytyy epäedullisessa valossa.

Käännö väestökehityksessä edellyttää, että luodaan nykyistä paremmat edellytykset lasten synnyttämislle ja kasvattamiselle. Vain syntyvyyden nostaminen voi Suomen kaltaisen maan kohdalla ennakolta torjua äsken viitattuja työvoimapolitiittisia ongelmia. Tässä suhteessa taas perhepolitiikka on avainasemassa: juuri lapsimyönteinen ja perheenmuodostusta tukeva yhteiskuntapolitiikka voi osaltaan suunnata syntyvyyden nykyisestä laskusuunnasta nousuun.

Tasapainoisen perhepolitiikan toteuttaminen on Suomen kaltaisessa, suhteellisen voimakkaan rakenteellisen muutoksen kokeneessa maassa ollut kuitenkin vaikeata. Vuosisadan alkuvuosikymmeninä alkanut ja erityisesti sodan jälkeen kiihtynyt elinkeinorakenteen muutos on johtanut kasautuviin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Teollistuminen on keskittynyt eteläiseen Suomeen ja vetänyt näin pääosan maan työkykyisestä väestöstä tälle alueelle. Sisäinen muuttoliike on ollut niin voimakasta että esim. 1960-luvulla yksistään Helsingin seudun väestö lisääntyi liki 80 %:lla ja Uudenmaan väkiluku samaan aikaan 22 %:lla. Samalla vuosikymmenellä Helsingin seutu sai osalleen yli 85 % maamme työpaikkojen kasvusta. Näin on maan pohjois- ja itäosaan syntynyt tyhjiö — kehitysalue — joka on väestöllisesti kokenut aktiiviyövoiman absoluuttisen ja suhteellisen vähentymisen sekä väestön keski-ian voimakkaan kohoamisen. Samaa aikaan asumiseen

ja koulutukseen liittyvät ongelmat ovat teollisuus-Suomen alueella vaikeutuneet tavalla, jota vasta aivan viime aikoina on kyetty osin hallitsemaan.

Tämä kaikki on johtanut luonnostaan siihen, että yhteiskuntapolitiikan *pääpaino* on ollut sellaisissa kysymyksissä kuin työllisyys, eläkepolitiikka, asuminen. Työikäisen väestön muut, erityisesti perheeseen liittyvät kysymykset ovat jääneet taka-alalle, osin jopa täysin huomiotta. Yhteiskunnan käytössä olevista taloudellisista resursseista suuri osa on siirretty eläkeikäisen väestön aseman parantamiseen perhetukijärjestelmien jäätyä samaan aikaan miltei kesannolle.

Yhteiskuntarakenteessa tapahtunut muutos on kuitenkin heijastunut voimakkaasti myös perheen asemaan. Solmittujen avioliittojen määrä on ollut jatkuvasti nousussa — mikä suurelta osin selittyy viime aikoihin asti jatkuneesta väestönkasvusta. Kun vuosina 1951—60 solmittiin 7,6 avioliittoa 1 000 henkeä kohti oli vastaava luku vuonna 1969 jo 8,6 ja vuotta myöhemmin 8,8. Aivan viimeisimmät tiedot osoittavat nousun tasoittuneen — onko ilmiö tilapäinen vai ei, on liian varhaista sanoa.

Avioliiton solmimisikä on puolestaan tasaisesti alentunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Vuosisadan alussa miehet solmivat avioliiton keskimäärin 27 vuoden iässä ja naiset pari vuotta nuorempina. Viime vuosikymmenen lopulla miesten avioitumisikä oli jo alle 25 vuotta. Naisten kohdalla vastaava luku oli nytkin parisen vuotta alhaisempi. Siitä huolimatta, että avioliitto solmitaan nykyisin tuntuvasti nuorempana kuin ennen, on perheiden lapsiluku alentunut veraten voimakkaasti. Vielä 1920-luvulla perheessä oli (tilastollisesti) keskimäärin 4.4 lasta. Tämän vuosikymmenen alkaessa lapsiluku oli enää kaksi. Avioliiton kestoikä on niin ikään pienentynyt. Avioeroisuuden kasvua osoittavat kuvaavasti seuraavat luvut. 1920-luvulla purkautui n. 600 avioliittoa vuodessa, viisikymmentä vuotta myöhemmin luku oli *kymmenkertaistunut*. On luonnollista, että myös uudelleen avioituminen on vastaavasti käynyt aikaisempaa tavallisemmaksi. Tämä merkitsee sitä, että henkilö voi nykyisin — ja vastaisuudessa — elää useammassa kuin yhdessä perheyksikössä elämänsä aikana. Muutama vuosikymmen sitten se oli tilastollisesti sangen epätodennäköinen tulos.

Syyt edellä lyhyesti kuvattuun perhekehitykseen ovat ymmärrettävästi hyvin moninaiset. Suurestikaan erehtymättä voitaneen kuitenkin pääosa kehityksestä vyöryttää juuri edellä kuvatun yhteiskunta-

rakenteen muutoksen tiliin. Teollistuneessa yhteiskunnassa perhe joutuu aivan toisenlaiselle koetukselle kuin suhteellisen vakaassa agraariyhteisössä, jollaisen Suomi vielä ennen toista maailmansotaa muodosti. Jo avioeroisuusluvut osoittavat kehityksen suunnan. Teollistuminen tuo liitännäisseuraamuksenaan asuntovaikeuksia, työttömyyttä ja pienipalkkaisuuden sekä kohonneiden elinkustannusten aiheuttamia toimeentulovaikeuksia. Teollisuustyön rakenne — mm. työn jaksottaisuus (vuorotyö) — synnyttää vaikeuksia perheenjäsenten kanssakäymisessä. Teollistumisen seurauksena myös naiset käyvät lisääntyvässä määrin työssä perheen ulkopuolella, mikä aiheuttaa sen, että kontaktimahdollisuudet muihin yksilöihin kasvavat, naisten taloudellinen itsenäisyys lisääntyy jne. Luetteloja voisi jatkaa vielä pitkälti. Jo tällaisena se kuitenkin osoittaa, miltä suunnalta meidän tulisi etsiä tärkeimpiä perhekehityksemme syitä. Tämä käy vielä ilmeisemmäksi, kun vertaamme toisiinsa esim. avioeroisuutta maaseudulla ja kaupungeissa. Vuonna 1970 avioerojen määrä maaseudulla oli alle 1 ‰ laskeutuen tuhatta henkeä kohden, kun vastaavana aikana kaupunkien ja kauppaloiden kohdalla eroisuus oli yli 2 ‰:n. Teollistumis- ja asuinrakenteen vaikutus näkyy myös niissä usein julkisuudessa mainituissa luvuissa, joiden mukaan esim. pitkälle teollistuneessa Varkauden kaupungissa joka kolmas avioliitto purkautuu koko maan purkautumisfrekvenssin ollessa joka viides avioliitto.

Tätä taustaa vasten näyttää aiheelliselta kysymys: mikä merkitys *avioliittolainsäädännöllä* on pyrittäessä vaikuttamaan ohjaavasti perhekehitykseen? Jos perheenmuodostus ja perheen koossapysyminen nähdään — kuten mielestäni tulisi nähdä — myönteisenä seikkana, joudumme pohtimaan ts. sitä, missä määrin avioliittojen solmimiseen ja niiden koossapysymiseen voidaan vaikuttaa *siviilioikeudellisella* lainsäädännöllä. Toisesta näkökulmasta kysymys on siitä, mikä suhteellinen paino yhteiskuntapolitiikassa on siviili- mikä taas sosiaalilainsäädännöllä.

Ei ole mahdotonta eikä aivan epätavallistakaan päätellä: koska avioliitot ovat käyneet entistä rikkinaisemmiksi (avioeroisuus on huolestuttavasti lisääntynyt), on pyrittävä vaikeuttamaan avioeron saamista, jotta perheet pysyisivät eheinä ja muodostaisivat hyvän kasvuympäristön lapsille. Ulkomaisia esikuviakin on tällä ajatustavalla tukenaan. Italian avioerolainsäädäntö on kirkollisista syistä aivan viime aikoihin asti ollut hyvin tinkimätön eron suhteen ja hiljakkoin Romaniassa on tiukennettu erosäännöksiä toivossa saada aikaan myönteisempi perhekehitys.

Tarkastelen seuraavassa ongelmaa siviililainsäädännön yhteiskuntakehitystä ohjaavasta vaikutuksesta kahden esimerkin avulla. Pyrin niiden pohjalta osoittamaan, ettei avioliittoikää eikä avioliiton purkamista koskevin normein ole mahdollista ainakaan ratkaisevassa määrin vaikuttaa yksilöiden seksuaaliseen tai perheikäyttyymiseen. Näkökulma, joka korostaa siviililain mahdollisuuksia näissä suhteissa on päinvastoin epärealistinen eikä sillä näytä olevan tukena objektiivisesti kontrolloituvaa kokemusaineistoa.

1. Avioliittoikä

Avioliittolakikomitea omaksui kannan, jonka mukaan kumpaisenkin avioliittoon aikovan tulee olla vähintään 18 vuotta täyttäneitä. Näin ollen naisen avioliittoikää nostettiin yhdellä vuodella. Perusteluina viitattiin lähinnä yhteispohjoismaiseen käytäntöön sekä täysivaltaisuusiän kohdalla tapahtuneeseen ja tapahtuvaan kehitykseen. On tarkoituksenmukaista sitoa täysivaltaisuuden saavuttaminen mahdollisimman selväpiirteisesti yhteen ja samaan ikärajaan.

Komitean omaksumaan linjaan voidaan kohdistaa myös arvostelua. Niinpä saatetaan huomauttaa siitä, että avioliittoikää olisi tullut nostaa vielä enemmän, ehkäpä 21 vuoteen. Tällä tavoin olisi luotu edellytyksiä kypsemmän avioliittopäätöksen syntymiselle. Kihlakumppanit kykenevät tasapainoisesti harkitsemaan avioliiton seuraamuksia vasta hieman vanhempina. Samaten he pystyvät kohtaamaan avioliiton kriisitilanteet kypsemmin. Voidaan myös ajatella, että avioliittoian korottamisella lisätään perheneuvontatyön mahdollisuuksia, koska näin saavutetaan »lisäaikaa», joka voidaan sitten käyttää perhekasvatuksen hyväksi.

Myös avioliittoian alentaminen on saanut puoltavia ääniä taakseen. Argumenttina on tällöin esitetty mm. se, että alhainen avioliittoikä ehkäisee esiaviollisia sukupuolisuhteita ja vaikuttaa siten tervehdyttävästi sukupuolimoraaliin. Perustelua voidaan pitää eettisesti tai oikeammin uskontoisesti sävyttyneenä. On kiintoisaa panna merkille, että katolisissa maissa avioliittoikä onkin hyvin alhainen, eräissä tapauksissa jopa 12 vuotta, mikä selittyy pääosin avioliiton sakramenttiluonteesta. Avioliiton ulkopuoliset suhteet ovat loukkaus avioliiton pyhyyttä vastaan ja sen vuoksi esiaviolliset suhteet on tätäkin kautta haluttu minimoida.

Esitettyjä huomautuksia arvioitaessa on syytä kiinnittää huomiota kahteen seikkaan. Avioliittoian *nostaminen* lisää epäilyksittä esiaviol-

listen suhteitten lukumäärää, sillä ei ole oletettavaa, että ihmiset ratkaisisivat sukupuolisen kanssakäymisensä ainakaan pääosin avioliittoian mukaan. Jo nykyisin osoittavat tilastot, että 40 % morsiamista on raskaana avioliittoa solmittaessa, vaikka naisen avioliittoikä on niinkin alhainen kuin 17 vuotta. Ainoa mihin korkea avioliittoikä voisi vaikuttaa, on *perhetyyppien* suhteellinen esiintymistajuus. Yhdenhuoltajan perheet (au-perheet) olisivat ilmeisesti nykyistä yleisempi perhemuoto, jos avioliittoikä olisi tämänhetkistä oleellisten korkeampi. Toisaalta ei ole itsestään selvää, eikä tutkimuksin osoitettua, että avioliittoian *alentaminen* johtaisi »automaattisesti» esiaviollisten sukupuolisuhteitten muodostumiseen aviollisiksi. Tämä edellyttäisi näet sitä, että yksilöt muodostaisivat säännöllisesti (tai nykyistä yleisemmin) intiimin suhteensa formaaliseksi avioliittosuhteeksi.

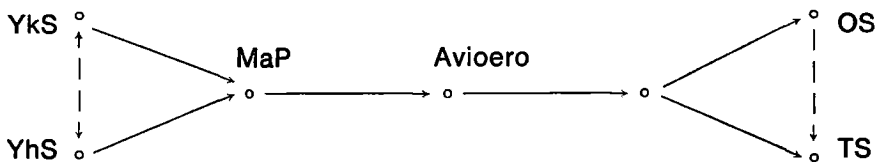
Kaiken kaikkiaan avioliittoian vaikutus yksilöiden seksuaaliseen käyttäytymiseen on sangen ongelmallinen. Uskoakseni vastausta jää pysyvästi rasittamaan määrätty epätietoisuus. Sen vuoksi näyttäisi realistiselta katsoa asiaa kokonaan toiselta kannalta, *erivapausmenettelyn* näkökulmasta. Jos avioliittoikää nostetaan nykyisestä, lisäännyttä mitä suurimmalla todennäköisyydellä paine erivapausmenettelyä kohtaan. Tilastollisesti voidaan jopa karkeissa rajoissa osoittaa se joukko, jota erivapaus ikärajan nostamisen seurauksena tulisi kosketamaan. Kun toisaalta otetaan huomioon, että erivapauden myöntäminen on Suomessa muodostunut likimain poikkeuksettomaksi, vain aniharva hakemus on viime vuosina hylätty, tulisi ikärajan nostaminen esim. 21 vuoteen merkitsemään vain sitä, että tätä nuoremmille mutta 17/18 vuotta täyttäneille asetettaisiin normaalia monimutkaisempi avioliiton *solmimismuoto*. Kuulutus- ja vihkimisviranomaisen lisäksi olisi asioitava erivapausviranomaisen luona! Ongelma ikärajan nostamisesta osoittautuu tältä kannalta katsoen siis pääosin *käytännöllisluontoiseksi*. On esim. kysyttävä: kestäkö nykyinen viranomaisorganisaatio lisääntyvän anomuspaineen ja onko — yksityisen kansalaisen kannalta katsoen — järkevää pakottaa ihmiset alistumaan menettelyyn, joka asiallisesti on muovautunut pelkäksi formaliteetiksi. Tältä pohjalta tulisi arvioida myös avioliittolakikomitean ehdottamaa naisen avioliittoian korotusta. Jos erivapausmenettelyä rationaalistetaan ja se kestää odotettavissa olevan erivapausanomusten lisäyksen, näyttäisi ikärajan yhdenmukaistaminen perustellulta ja tarkoituksenmukaiselta.

2. Avioerosäännökset

Harkittaessa millä tavoin purkamissäännöksillä voidaan vaikuttaa perheiden koossapysymiseen, näyttäisi tarkoituksenmukaiselta erottaa toisistaan avioliiton *muodollinen* ja *tosiasiallinen* eheys. On luonnollista, että avioliittolain avulla voidaan välittömästi vaikuttaa muodolliseen koossapysymiseen, jopa käytännöllisesti katsoen rajattomasti. Jos avioerot tykkäänään kielletään, on ainoa purkautumisen muoto kuolema. Kaikki muodostuneet avioliittoperheet pysyvät muodollisesti koossa koko puolisojen elinajan. Jos taas jokin yhteiskunta ei tunnusta avioliittoa ensinkään lailliseksi perhemuodoksi, ei tuossa yhteisössä ole yhtään muodollisesti voimassa olevaa avioliittoa. Siinä tapauksessa, että yhteiskunta tunnustaa avioliiton mutta sallii sen purkamisen ilman erityisperusteita (»vapaasti»), on luotu *mahdollisuus* purkaa jokainen avioliitto ennen toisen puolison kuolemaa. Kaikki sosialistiset samaten kuin kapitalistisetkin länsimaaiset valtiot ovat omaksuneet järjestelmän, joka on jossakin näiden ääripisteiden välillä. Avioliitto on laillinen yhteiselämän muoto ja se voidaan purkaa enemmän tai vähemmän kiinteästi määriteltyjen eropeusteiden vallitessa.

Äsken sanottu osoittaa, että avioliiton *muodollinen* koossapysyminen on puhtaasti sopimuksen (määrittelyn) varainen seikka. Tuntuu ongelmallisempaa sen sijaan on, missä määrin perheiden *tosiasiallinen eheys* on riippuvainen siviilioikeudellisista säännöksistä.

Avioero on vain yksi osavaihe monipolvisessa tapahtumien ketjussa. Sitä edeltää joukko enemmän tai vähemmän yhteen kytkeytyviä tapahtumia (avioeron syitä) ja avioerolla on suuri määrä oikeudellisia ja tosiasiallisia seuraamuksia. Kaavion muodossa tilannetta voinee havainnollistaa seuraavaan tpaan:

YKS = Yksilökohtaiset syyt, YHS = Yhteiskunnalliset syyt, MaP = Muodollinen avioeron peruste, OS = Oikeudelliset seuraamukset, TS = Tosiasialliset seuraamukset.

Kuviosta näkyviä *yksilöllisiä* syitä voivat olla henkilön yleinen henkinen kypsymättömyys ja hänen kykenemättömyytensä sopeutua eriinäisiin avioliiton luomiin erityistilanteisiin. Tätä kautta saattaa ulkonaisesti hyvillä edellytyksilläkin varustettu avioliitto särkyä. Paljossa syyt kuitenkin ovat myös *yhteiskunnallisia*. Asuntopula, ahtaasti asuminen, työttömyys, alipalkkaisuus ja vuorotyö voivat aiheuttaa sen, että puolisojen odotukset avioliittoonsa nähden pettävät. Syntyy ristiriitoja, jotka sitten purkautuvat alkoholin väärinkäyttönä, avioliiton ulkopuolisina suhteina, perheen elatuksen laiminlyöntinä, jopa rikollisuutena. Yksittäisessä tapauksessa syy-yhteyksien ketju voi olla niin monimutkainen, etteivät aviopuolisot itsekään saati sitten ulkopuolinen voi jäljittää ns. perimmäistä syytä. Voimassa olevalle, syyllisyysperiaatteen tunnustavalle erolainsäädännölle on kuitenkin ominaista, että eroperusteeksi nostetaan usein jokin tuon tapahtumaketjun osavaihe — esim. alkoholin väärinkäyttö tai aviorikos — joka puolestaan eräissä tapauksissa alistaa »syypään» puolison osalta raskaisiin taloudellisiin velvoitteisiin, kuten vahingonkorvaukseen tai tasinko-oikeuden menetykseen. Osa rikkoutuvista avioliitoista johtaa näin muodolliseen eroon, osa tapauksista taas on sellaisia, joissa muodollinen avioliittosuhde pysyy voimassa siitä huolimatta, että edellytykset perhe-elämän jatkamiselle puuttuvat. Muodollisten eroperusteiden *tiukentaminen* aiheuttaa tässä tilanteessa vain sen muutoksen, että osa tapauksista siirtyy edellisestä ryhmästä jälkimmäiseen: avioliitto säilyy rikkinäisyydestä huolimatta rekisterissä. Entä miten on asian laita eroperusteiden *väljentämisen* kohdalla?

On selvää, että siirtyminen järjestelmään, jossa avioliitto on täysin *vapaamuotoisesti* purettavissa, ei suomalaisissa oloissa voisi tulla kysymykseen. Tällaista järjestelmää ei kukaan tiettävästi ole edes kaavaillut. Avioliiton purkamisessa voidaan nimittäin varsin tärkeänä pitää ns. kitkaperiaatetta: järjestelmä on muotoiltava sellaiseksi, että se ehkäisee hätiköidyt eropäätökset. Jo tästä syystä purkamisen tulee aina tapahtua *tuomioistuimen* toimesta. Tiedämme kokemuksesta, että tuomioistuinprosessi maallikoille outoine yksityiskohtineen on sinällään jo omiaan estämään hätiköityjä kanteen vireillepanoja. On sen vuoksi perusteltua olettaa, että pikaistuksissa tehty, katteetomat eropäätökset raukeavat yleensä jo ennen tuomioistuinprosessiin menoa. Missään tapauksessa ei *objektiivista* näyttöä vastakkaisesta asioiden tilasta ole olemassa. Ei ole esim. osoitettavissa, että aviopuolisot »suutuspäissään» tai pikaistuksissaan nostavat *nykyisen* avio- ja asumuserojärjestelmän vallitessa lukuisasti kanteita, jotka

raukeavat. Eihän mikään nykyisinkään estä puolisoita viemästä »ensimmäistä riitaansa» oikeuteen. *Menettely* on kuitenkin liian virallinen riidan laukaisukanava. Eroaikeista yleensä luovutaan ennen kanteen vireillepanoa. Mutta voidaanko sitten tyytyä pelkästään tällaisiin prosessuaalisiin takeisiin järjestelmää luotaessa? Tähän on vastattava — ja vastattu — kieltävästi. Vastauksen perusteleminen kaipaa kuitenkin muutaman sanan.

Useissa yhteyksissä on korostettu kodin merkitystä luonnollisten ja kestävien ihmissuhteitten muodostumisessa. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että mitä rikkinäisempi perhe on sitä huonommat kasvuolosuhteet se tarjoaa lapsille. Niinpä esim. psyykkisten häiriöiden eräs tärkeä syyryhmä ovat varhaislapsuuden epätasapainoiset ihmissuhteet. On sen vuoksi itsestään selvää, että jokaisen järjestelmän tulee kaikin käytettävissä olevin keinoin edistää terveiden ja sisäisesti kestävien perheyksiköiden syntymistä ja säilymistä.

Periaatteelliselta kannalta keskeinen kysymys tässä tilanteessa on seuraava. Onko järkevää eri perheenjäsenen edun huomioon ottaen pysyttää sisäisesti rikkinäiseksi ajautunut avioliitto muodollisesti koossa vai onko eroperusteita nykyisestä väljentämällä sallittava avioliiton joustava purkaminen jatkumisedellytysten puuttuessa?

Lapsettomien avioparien kohdalla on vaikea esittää sellaisia konkreettisia seikkoja, jotka ehdottomasti puhuvat avioliiton muodollisen koossapitämisen puolesta. Jos täysi-ikäiset henkilöt harkitsevat avioliitoltaan puuttuvan jatkumisen edellytykset ja yhteisesti asian käsittelyssä paikalla ollen esittävät tuomioistuimelle hakemuksen avioliiton purkamisesta, ei liene perusteita otaksua päätöstä hätiköidyksi. On myös vaikea nähdä, mikä seikka voisi oikeuttaa tuomioistuimen *pakottamaan* nämä henkilöt muodolliseen yhteiselämään.

Milloin perheessä on *alaikäisiä lapsia*, on tilanne toinen. Ero ei enää ole yksin aviopuolisoiden välinen asia, vaan mukana on myös kolmas, ja poikkeuksetta syytön taho. Lainsäätäjälle tämä tilanne on äärimmäisen vaikea. Toisaalta monet seikat vaativat avioliiton purkamista: kasvuolosuhteet eivät lasten kannalta voi olla suotuisat perheessä, jota jäytävät voimakkaat sisäiset ristiriidat. Toiselta puolen taas lapsiperheiden hajoamista ei voida sallia kevyin perustein.

Realistiselta vaihtoehdolta näyttäisi tällöin se, että sallitaan yhteispäätökseen perustuva avioliiton purkaminen *mutta* pyritään samalla mahdollisuuksien mukaan vaikuttamaan *avioeron seuraamuksiin*. Lapsille erosta koituvia henkilökohtaisia ja taloudellisia haittoja ei tosin voida poistaa, mutta niitä on mahdollista myös avioliittolain normein

minimoida. Avioliittolakikomitean enemmistö onkin nimenomaan lasten edun vuoksi valinnut tämän ratkaisun. Lapsia turvataan erossa useilla eri tavoilla, joista mainitsen tässä tärkeimmät:

a. Puolisoiden esittäessä yhteisen hakemuksen avioeron saamiseksi heidän on esitettävä tuomioistuimelle samalla sopimus lasten huollosta. Tuomioistuimella on laaja harkintavalta arvioidessaan sopimuksen sisältöä; ellei se ole lasten asemaa ajatellen tyydyttävä, tuomioistuimella ei ole oikeutta suostua eroanomukseen. Huoltosopimuksesta tulee tätä kautta siis avioeron saamisen *edellytys*, eikä ainoastaan eron liitännäisseuraamuksia täsmentävä dokumentti. Tätä kautta on katsottu voitavan suhteellisen tehokkaasti varmistaa monipuolinen ja tasapainoinen eropäätöksen harkinta. Hätiköity ero ei tule kysymykseen.

b. Lasten elatus turvataan tulevassa perhelainsäädännössä erillislailla. Oikeusministeriössä on pitkään valmisteltu isyyden vahvistamista ja lasten elatusta koskevaa lainsäädäntöä. Arvion mukaan se tulee vuoden 1973 aikana esitysasteelle. Tästä syystä avioliittolakikomitea ei ole mietinnössään lähemmin kosketellut lasten elatukseen liittyviä ongelmia. Komitean pyrkimyksenä on ollut ainoastaan sopeuttaa — toimeksiantonsa mukaisesti — oma avioliiton purkamista koskeva ehdotuksensa vireillä olevaan elatuslakuudistukseen. Toisaalta komitea on painottanut yksityisen elatusvastuun ja yhteiskunnan antaman tuen välisen suhteen uudelleen arviointia. Tämä seikka tuleekin nähtävästi elatuslakuudistuksissa otetuksi huomioon.

c. Avioliittolakikomitea ehdottaa myös aviovarallisuussäännösten uudistamista niin, että avioliiton purkautuessa ainoastaan avioliiton aikana ansaittu omaisuus otettaisiin mukaan jakoon. Ansio-omaisuuden yhteisyysperiaatetta on kuitenkin suunniteltu lievennettäväksi ns. tarvehankintaperiaatteella. Omaisuutta enemmän tarvitseva osapuoli — säännönmukaisesti se, jolle määrätään lasten huolto — saisi toimeentulonsa kannalta välttämätöntä omaisuutta riippumatta siitä, kumman puolison omistuksessa omaisuus on. Ehdotuksen mukaan voitaisiin tarvehankinnan pohjalta omaisuutta siirtää myös suoraan lasten omistukseen, jolloin huoltajapuoliso vallitsisi omaisuutta holhoojan ominaisuudessa.

Näiden ehdotusten komitean enemmistö on katsonut turvaavan tyydyttävästi kaikki kolme lähtökohtaisperiaatetta, jotka olivat: (a) hätiköityjen eropäätösten estäminen, (b) sisäisesti rikkinaisten avioliittojen muodollisen purkamisen salliminen ja (c) avioeron seurausten lieventäminen varsinkin lasten kannalta. Mikäli komitean

kannanottoja ei näiltä osin hyväksytty, on nähdäkseni kohta kohdalta kyettävä yksilöidysti osoittamaan äskeisten hypoteesien paikkansa pitämättömyys. Yleinen, moralisoiva kielteisyys ei riitä rationaalisen kritiikin pohjaksi.

Nyt voidaan kuitenkin huomauttaa siitä, että eroperusteiden väljentyminen tulee joka tapauksessa johtamaan *avioerojen määrälliseen kasvuun*. Se puolestaan murentaa perhejärjestelmämme perusteita. Väite tällaisenaan on melko hahmoton. Objektiivisesti ottaen se lienee sitä paitsi tärkeimmissä suhteissa katteeton.

Yhteiskunnallinen kokemus viittaa ensinnäkin siihen, että siviilioikeudellisten eroperusteiden väljentyminen ei sanottavasti ole vaikuttanut avioerolukuihin. Oman maamme avioerolainsäädännön historia on näet oikeastaan eroperusteiden väljentyksen historiaa. Katolisen kirkon valtaherruuden aikana avioliitto oli sakramentti ja avioero käytännöllisesti katsoen mahdoton. Avioliitto sallittiin kuitenkin tosiasiallisesti lopettaa ns. vuode- ja asumuserolla. Uskonpuhdistus toi mukanaan kaksi varsinaista purkuperustetta, aviorikoksen ja omavaltaisen hylkäämisen. Näiden rinnalle syntyi vähitellen kanonisen oikeuden periaatteita seuraileva vuode- ja asumuseromenettely. Siitä muodostui ajan oloon eräänlainen asumuseron varhainen kanta-muoto. Vuode- ja asumuseron jälkeen saatettiin näet erivapausteitse myöntää puolisoille ero, elleivät he tosiasiallisesta erossa olemisesta »ojentuneet». Avioliittolaki toi sitten vuonna 1929 koko joukon uusia eroperusteita, jotka pääosin vieläkin ovat voimassa olevaa oikeutta. Missään vaiheessa ei voida osoittaa eroperusteiden väljentyksen aiheuttaneen *olennaista erolukujen kasvua*.

Kaikkein kuvaavimmin tämä näkyy tarkasteltaessa vuonna 1948 annetun asumuserosäännösten tosiasiallisia seuraamuksia. Sodan jälkeen avioeroisuusluvut olivat huomattavan korkeat. Sotavuosina tapahtunut perheiden rikkoutuminen tuli noihin aikoihin ilmi avioeroprosessien muodossa. Vähitellen eroisuus alkoi kuitenkin olojen tasaantuessa vähetä niin, että jo vuoteen 1948 tultaessa erojen määrä oli jyrkässä laskussa. Kun eron saaminen mainittuna vuonna sitten helpottui, olisi saattanut odottaa uutta noususuuntaa eroluvuissa. Toisin kuitenkin kävi: tosin laskusuunta hetkeksi pysähtyi mutta jatkui sitten lyhyen ajan kuluttua entiseen tapaan alenevana. Vasta kun teollistumisen edellä kerrotut seuraukset alkoivat vähittäin näkyä 1950-luvun Suomessa, alkoivat myös avioeromäärät kohota niin, että tällä hetkellä ollaan suhteellisesti ottaen vuoden 1948 tasolla (runsaat 2 ‰ tuhatta henkeä kohden).

Tilastokehitys osoittaa näin, että *selvä* ja *yksiselitteinen* yhteys eroperusteiden väljentämisen ja avioerolukujen väliä puuttuu. Toteamus on kaiken lisäksi kansainvälinen. Mitään erityistä syytä olettaa, että tilanne 1970-luvulla olisi kokonaan toinen kuin 1940-luvun lopussa tai sitä ennen, ei ole. Väite eroperusteiden väljentämisen aiheuttamasta eroruhkasta ja perhemoraalin murenemisesta on objektiivisesti katsoen todistamaton ja perustuu enemmänkin asenteisiin kuin tietoon. Tosin voidaan ounastella, että muutos toisi päivänvaloon sellaisia tapauksia, joissa on nykyisen lain aikana ollut patoutunutta erotarvetta, mutta joissa voimassa oleva laki ei tarjoa joustavaa eroamistietä. Näiden tapausten määrä lienee kuitenkin suhteellisen vähäinen siitä päätellen, että vuoden 1948 muutoksenkin jälkeen tilanne tasaantui miltei välittömästi.

Huomiotta ei voida avioeroisuuden kasvua ajatellen jättää sitä-kään, että *tosiasiallisesti* avioliittoa pysyttävät koossa kokonaan muun tyyppiset seikat kuin muodollisten avioeroperusteiden väljyys tai tiukkuus. Vaikka olisi voimassa kuinka liberaali erosäännöstö, se ei auttaisi paljoakaan sellaista aviovaimoa, joka työtä ja koulutusta vailla olevana on täysin aviomiehensä antaman elatuksen varassa. Täysin rikkiinäenkin avioliitto voi tällä keinoin pysyä koossa pelkäämään taloudellisista syistä. Ja mitä enemmän perheen jäsenet osallistuvat perheen puitteissa tuotannolliseen toimintaan, sitä suurempi tarve on avioliiton koossa pitämiseen. Tämä näkyy kuvaavasti mm. siinä, että maaseudulla avioeroisuus on monin verroin pienempi kuin kaupungissa. Myös sen tyyppiset kysymykset kuin lasten huolto ja tapaaminen, asunnon hankkiminen kummallekin osapuolelle, päivähoidon järjestäminen jne. muovaavat eropäätöstä monin verroin enemmän kuin avioliittolainsäädännön normit. Toisin sanoen: erofrekvenssin sanelevat elävän elämän tosiasiat, eivät siviililain määräykset. On sen vuoksi katteetonta väittää ihmisten ryntäävän eronormusten tekoon pelkäämään siitä syystä, että lainsäätäjät tekee *mahdolliseksi* avioeron saamisen yhteisellä hakemuksella. Tällainen mahdollisuus tulee faktisesti vain niiden avioparien käyttöön, joiden avioliitto todella on tietyistä ulkoisista tai yksilökohtaisista syistä jo ajautunut umpikujaan.

Jos haluamme hoitaa perhepolitiikkaamme ja sitä kautta väestöpolitiikkaamme terveellä tavalla, on katse siis suunnattava avioeron *syihin* eikä muodollisiin eroperusteisiin. Yksilökohtaisiin syihin näyttää ainakin jossakin määrin mahdolliselta vaikuttaa perheneuvonnan

ja yleensä *perhekasvatuksen* tietä. Avioliittolakikomitea painottaakin useissa yhteyksissä tarvetta luoda mitä pikimmin yhteiskunnan organisaatio tällaisen toiminnan aloittamiseksi.

Usein sanotaan, että avioliitto edellyttää puolisoilta kypsymistä. Heidän on mukauduttava myös vastoinikäymisiin eikä ensimmäinen ristiriita saa johtaa avioliiton purkautumiseen. Tämä on varmaankin totta ja on toivottavaa, että juuri perhekasvatus valistaa ihmisiä tässä suhteessa entistä kestävämpien perhesiteiden muodostamiseen. Mutta vaikka näin onkin, ei tällä seikalla silti ole suoranaista yhteyttä *avioerooperusteiden* väljyyden tai tiukkuuden kanssa. Kuten edellä todettiin, ohjaavat ihmisten käyttäytymistä tosiasiasa aivan muut paineet kuin erosäännösten tiukkuus, ellei luoda suorastaan järjestelmää, jossa avioliitto voidaan yksityisluontoisin ilmoituksin irtisanoa. Jos taas avioliitto on peruuttamattomasti ajautunut kriisiin, ei erosäännöstö enää voi sitä eheyttää. Eroprosessi kaikkine yksityiskohtineen on vain kriisin jälkihoitoa. Ristiriitojen syihin voidaan puuttua vain ennakoivalla neuvonnalla.

Yhteiskunnalliset eron syyt taas voidaan minimoida ainoastaan *sosiaalipoliittisin* toimenpitein. Niihin kuuluvat yhtä hyvin asuntopoliitiikka, työvoimapolitiikka kuin perhekustannusten taseus. Vain tämän tyyppisten toimien avulla voimme rakentaa yhteiskuntaamme nykyistä perhe- ja lapsimyönteisemmäksi. Ja: kun meillä on sisäisesti kestäviä perheitä, ei avioeroisuus ole yhteiskunnallinen ongelma. Tie tällaiseen päämäärään on kuitenkin pitkä ja kivinen. Sitä tuskin toisaalta tasoittaa avioliittolakiuudistusta vastaan harjoitettu voimakas arvostelu. Kestävämpi tie saattaisi olla nojautuminen lakimiesten enemmistön usein korostamaan pohjoismaiseen yhteistyöhön. Ruotsi on näet hiljakkoin nimittäin näyttänyt meille esimerkkiä saattamalla voimaan periaatteiltaan samansuuntaisen lainsäädännön, mitä avio-
liittolakikomitean enemmistö on kannattanut. Miksi avioliittolainsäädännöllä Suomessa voitaisiin olettaa olevan kohtalokkaammat seuraukset kuin historialtaan ja yhteiskuntarakenteeltaan Suomea paljon muistuttavassa naapurissa? Vai onko pohjoismainen yhteistyö sittenkin vain keppihevonen, jolla ratsastetaan tilanteen niin vaatiessa?